

TÜRÜK

Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2014 Yıl:2, Sayı:3

Sayfa:54-83

ISSN: 2147-8872

İBN-İ ÂDİL MELHAMESİ VE METNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Ayşe Aydın*

ÖZET

Melham; yıldızlara, çeşitli iklim ve tabiat olaylarına bakarak geleceğe yönelik birtakım haberler vermeyi amaçlayan bir edebî ve folklorik türdür. Bunun içindir ki, bu türün ürünü olan eserlerde, doğa olayları ve gök bilimi ile ilgili kelimeler; bitkiler, hastalık ve hayvan adları ve hatta yer yer tarihî ve devlet yönetimiyle ilgili kelimeler yer alır. Çünkü yıldız biliminin bir türü olan melhameler fal ya da kehânet kitapları gibi kişiye özgü değil, topluma yönelik genel neticeler sunar. Toplumunu ilgilendiren her şey bu tür eserlerin konusudur. Dolayısıyla melhamelerde kelime dağarcığı oldukça zengindir. Bu makalede, dönemin Türkçesinin özelliklerini ve söz varlığını yansıtan çalışmalara katkıda bulunacağı düşüncesiyle İbn-i Âdil'in aynı türde yazılmış "**KİTÂB-I USÛLÜ'L-MELÂHAME**" adlı eserinin kelime hazinesini öne çıkan bazı kavram alanlarını göz önünde bulundurarak isim ve fiil ayrımı çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İbn-i Âdil, melhame, söz varlığı, dizin, Osmanlı Türkçesi

İBN-İ ÂDİL'S MELHAME AND ABOUT THE VOCABULARY OF İT

ABSTRACT

Melhame, looking at the stars, and a variety of climate and natural events aimed at giving some news for the future is a literary and folkloric. That is why, this species is the product of work, nature events and astronomy related words; plants, disease and animal names, and even in some places is located in the historic and state management-related words. Because the melhame is a type of star science (astrology), so then they don't present for as personalized like fal or the prophecy books, present for community general results. Everything concerning the subject of the works in this kind of society.

• Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, ayse@sakarya.edu.tr

Therefore, in the melhame vocabulary is quite rich. In this article, reflecting the existence of studies of the period features and contribute with the same type of İbn-i Âdil " **KİTÂB-I USÛLÜ'L-MELÂHAME** " the word treasure highlights some of the concepts in the context of the distinction between nouns and verbs, considering areas for review.

Keywords: İbn-i Âdil, melhame, vocabulary, index, Ottoman Turkish.

Giriş

Çalışmaya konu olan “Hazâ Kitâb-ı Uşûlü'l-Melâhame”, Nur-u Osmaniye Kütüphanesindeki 2778 numarada kayıtlı olup bunun dışında 13 nüshası daha bulunmaktadır. Üzerinde çalıştığımız nüshanın baş tarafında eser adı olarak “hazâ kitâb-ı usûlü'l-melâhame” geçmektedir. Eser, hicrî olarak 1075, miladî olarak 1665 yılında yazılmış, 17. yüzyıl Klasik Osmanlı Türkçesi dönemine ait bir el yazma metindir. Yazı türü nesih olup yazmanın başlığı tezyinatlı ve cetvelleri tezhiplidir. 161 varak olup, 322 sayfadan oluşmakta ve her sayfada 13 satır bulunmaktadır. Eser ölçüleri: 285x187, 195x117 şeklindedir. Mekke ve Medine'deki vakıflarında müfessirlik yapan **El-hâc İbrâhim Hanîf** tarafından istinsah edilmiştir.

Topkapı müzesindeki restorasyon çalışmaları nedeniyle çalışmamızın ilk dönemlerinde temin edemediğimiz ve bizim nüshamızdan varak olarak daha fazla görünen Topkapı müzesi revan bölümü 1757 numarada kayıtlı nüsha, esas aldığımız nüshadaki eksiklikleri tamamlama noktasında yardımcı olmuştur. Bu nüsha aharlı ince kağıt. 290 mm boy ve 195 mm eninde 323 varak içerisinde 1b-219a varak arası (iki kitap bir ciltte birleştirilmiş) 13 satır. Serlevha müzehhep, cetveller yıldızlı. Miklep ve şemseli vişne rengi deri cilttir. Nüsha yirmi beş bâb üzere tertip edilmiştir.

Bu makalede¹, Tarama Sözlüğü'ne katkıda bulunmak ve « dönem Türkçesinin söz varlığı »nın hazırlanması gerektiği düşüncesiyle son derece bâkir bir konu olan melhamelerin bir örneği olarak ele aldığımız « Kitâb-ı Usûlü'l-Melâhame » adlı eserin kelime hazinesi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bir dilin zenginliği tarihî ve çağdaş metinlerdeki kelime serveti yani söz varlığı ile yakından ilgilidir. Temel söz varlığı bir dilin gücünü temsil eder. Bir dilin söz varlığı denince, yalnızca o dilin sözcüklerini değil, deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlatım kalıplarının oluşturduğu bütünü anlıyoruz(Aksan, 1996: 7). Tarafımızdan oluşturulan kavram alanı tasnifine göre İbn-i Âdil'in melhamesinde kullandığı kelimelerin dağılımı şu şekildedir:

¹ Bu makale, “AYDIN, Ayşe(I)), Kitâb-ı Usûlü'l-Melâhame, Ebri Hâce İbn-i Âdil, (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler), (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Mayıs-2011” şeklinde künyeli doktora tezinden üretilmiştir.

1. İsimler

1.1. Bitki, meyve, sebze, çiçek adları ve ilgili kelimeler

‘alef, ālū, arpa, ašmār, avu, baġdātī, baġla, biçin/bicin/becin, birinc, boġmān, bostān, böglürce, buġday, burçaġ, çiçek, çimen, dāne, ekin, fesligen, fidan, gelin, ġille, giyāh, gübre, gül-nār, havuc, hıyār, ħubūb, ħubūbāt, ħurma, ‘ineb, issi (ot), ħabaġ, ħavun, kerdemā, kerefs, kettān, kişür, lāle, maġşūl, maġşūlāt, mercimek, merdimek, meyve, minefşe, mīve, nār, nebāt, nebātāt, nīlūfer, noġud, ot, panbuġ, panpuġ, pirinc, şarımşaġ, sebze, semār, şuşam, sūnbül, şalgām, yāsemīn, yāsemīn yaġı, yemiş, yulaf

1.2. Vücut bölümleri ve organ adları

aġ(ı)z, aġlāt/ıġlāt (kan, salya, safra, dalak), ‘aġl, araġa(arka, sırt), aġardamar, ayak, a‘z(z)ā, balġam, balġamī, baraġ, baş, beden, bel, beñ, beynī, bil, boġaz, boyun, bögrek, burun, ciger, çeşm, dem, deri, dest, dil, diz, dūş, dimāġ, ebdān, el, eş‘ār, göz, Hindū/Hindu, ilik, inceġ, ġadem, ġalb, ġan, ġaraciger, ġarın, ġaş, kemik, kıl, ġulaġ, ġulūb, lisān, menī, mī‘de, öd, pāy, raġm, rū, şaç, şafrā, şafravī, sevdā, siñir, şalaġ, şamar, ten, tırnaġ, topuġ, üygün, vücūd, yüz

1.3. Cevher adları ve ilgili kelimeler

altun, baġır, bulād, cevāhir, cevāhirü’l-cevāhir, çevehir, demür, dürer, dürr, dürr-i çevehir, (zemīne)elmāsı, gümüş, ġalay, ġurşun, ma‘ādan, ma‘den, zümrüd

1.4. Hayvan adları ve ilgili kelimeler

āhū, ‘andelīb, arı, arslan, aru, at, baġırtlaġ, balıġ, behāyim, boynuz, böcek, büm, bülbül, bülbülān, bürgüş, cānavar, büzīne, cerād, çıban, çaġal, çaylaġ, çevehir-pāy, çekirge, çekürge, dābbe, daġ baġarı, devābb, deve, deve ġuşı, devlüngeç, dilkü, dürrāc, ejdehā, en‘ām, esb, fīl, ġanem, gāv, geyik, gögercin, ġurāb, gūsfend, ġargūş, ġar(r), ġurus, ġaşerāt/ġaşerāt, hezār, ġük, ġurus/ ġurūs, hüdhüd, ılġı/ılġu, it, ġaplan, ġarġa, ġarınca, ġartal, ġay’, ġaz, keci, keçi, baġar, keklik, kesegen, ġırlanġuc, ġoc, ġoyun, köpek, ġumrı, ġumru, ġurbaġa, ġurd, ġurt, ġuş, ġuzġun, ġuz(ı), laġlaġ, leylek, mālġūlyā, mār, maymun, mennü’l-selvā, minġār, mūr, murġ, mūş, ne‘āyim, neheng, némr/nemr, oġlaġ, öküz, ördek, örümcek, pars, peleng, per, rūbāh, şa‘leb, şayd, serçe, şıġır, şıġırcık, siñek, soġulcan/soġulcan, şāhin, şır, şavar, şavşan, tavuġ, şavuşġan, şāvus, toġan, toġkuz, toñuz, turāc, turāc, tırna, tıyūr, uġ, üveyk, vaġş, yarasa, yılan, yund, zāġ, yund ġuşı, yük ġuşı, zīb, zubbān, zübāb

1.5. Hastalık adları ve ilgili kelimeler

cerāhat, derletme, ditretme, emrāz, esġām, evcā‘, ġicāmat/ġacāmat, ġazm, ġaşpā, ġazm/ġazm, ġummā, ġummayāt, ġummayāt-ı ditretme, ısıtma, imrāz, ‘illet, ‘illet-i mālġūlyā, imrāz-ı dem, imrāz-ı evcā‘, imrāz-ı mefācān, isġām, ġan aldırmaġ, ġan almaġ, ġan tamlamaġ, ġıran, ġızamık,

lerze, maraz, maraz-ı vebā, mefācān, merg-i mefācān, mevt-i cüvānān, mevt-i mefācān, mevt-i vebā, nāzile, nezle, ocağ hastalıkları, öksürük, ölet, pīmār, renc-i ekber, renc-i şafra, renc-i şakam, renc, şafravī marazlar, şafravī sıtmalar, sağlık, şakam, şar‘a, şayru, şayrulık, sengīn, sevdā sıtma zahmeti, sevdā-yı marazlar, sevüklek, sevüklük, sevüklülük, şihhat, şilāh, sıtma, su‘āl, su‘āl-i zükām, sökellik, şifā, şiş, t̄ā‘ūn, terletme, uyuz, ümrāz, ümrāz-ı muhtelif, vebā, veca‘, yaraқан, zühriyye, zükām

1.6. İlaç adları ve ilgili kelimeler

(tabīh) eftimūn, ‘ilāc, müshil, müshil-i şerbet, nūş-dār, od, ot, şürb-i müshil, tabīh

1.7. Gök bilimi ile ilgili kelimeler

āf-tāb, ‘arş, ‘arş, arz, āsımān, āsumān, ay, belbeliñ, cevzehir, çevzehre, devri‘l-ķamer, ay (ağıl(lan)~art~eksil~tutulmak), eflāk, elegüm sađmāl, elegüm-i sađmāl, elegümü‘ş-şāđmāl, felek (g), feleki‘l-kevākib, felekü‘l-hāmili‘l-ķamer, felekü‘l-mā‘ilü‘l-ķamer, felek-i hāmili‘l-ķamer, felek-i mā‘ilü‘l-ķamer, gīsūdār, gök kenārı, gökyüzü, ğurüb, ħarbe, ħasf, hilāl, ħusuf, ķamer, ķameriyye, ķavs/ķavis, ķavs-i kuzah, kevākib, kūsūf/kisūf, ķutb, ķutbü‘l-aķtāb, ķutbī, ķuyriķlu/ķuyruķlu/ķuyruķlı yıldız/yılduz, ķuzah, küre-i ‘arz, māh, maħrūt-ı āf-tāb, maħrūt-ı ķamer, menāzilü‘l-ķamer, menāzü‘l-eflāk, mişlü‘l-‘arş, mişli‘l-eyyām, necm, rü-yi zemīn, rücü‘ü‘l-şems, şaçlu yıldız, sa‘d-ı aşğar, sa‘d-ı beli‘, sa‘d-ı aħbiye, sa‘d-ı ekber, sa‘d-ı zābiħ, sa‘dü‘l-ekber, semā, seyyāre, sürħ-i āsımān, sürħ-i āsumān, sürħ-i āsumān, şemā‘-i āf-tāb şems, şemsiye, güneş (tutul-), üftāden sītār, yaldız, yeñi ay, yeryüzi, yeryüzü, yıldız düş-, zıll-ı maħrūtī, Zühre

1.8. Burç, yıldız, menzil adları ve ilgili kelimeler

aħbiye, ‘aķar, ‘aķreb, ‘avā, bel‘, belde, beledi, bu[r]c, burūc, burūcāt, buṭayn, cebhe, ceddī, cedī, cevzā, deberān, deliv, ekleyl, el-iħtiyārāt, esed, fer‘ü‘l-muaħħar, fer‘ü‘l-muķaddem, ğafere/ğafer, görmez, haķ‘a, hamel, hamil, han‘a, ħūt, Hün‘a, iħtiyārāt, iki başlu, ķalb, ķavs/ķavis, keçi, ķoc, ķova, menāzil, menzil, merīħ, merriħ/merriħ, mīzān, muķaddem, muvaħħar, müşteri, naħs-ı aşğar, naħs-ı ekber, naħsü‘l-ekber, naşra, ne‘āyim, necm, necm-i ķalb, nücüm, necm-i sa‘d, necm-i semāk, necm-i şüle, necm-i tebāz, necm-i cebhe, necm-i şarfā, necm-i zübre, necmü‘l-ğafer, nücümü, öküz, pervīn, reşā, sa‘dü‘l-aħbiye, sa‘dü‘s-sü‘ūd, sa‘dü‘ş-şalīb, şarfe, şaryā, seb‘a-i seyyāre, semāk, seretān, şevir, sītār, simāk, sītāre, sītāre-i gīsūdār, su‘ūd, sühā, süheyl, sünbüle, şüreyyā, şarṭeyn, şeriṭayn, şeriṭan, şı‘rā, şı‘rā-i yemāyine, şüle, şu‘rā, şükr, t̄arfe, tebāz, ‘uṭārıd, ülker, yeldā, yengec, yıldız, yılduz, zābiħ, zānice, zāyice, zebre, zeneb, zırā‘, zuħal/zuħal, zübānā/zübāne, zübre, Zühre

1.9. Yer ve yön bildiren kelimeler

‘Aden, Afriķa, alt, aķālīm, ‘alā, anbār, ara, ‘Arab, ‘Arabistan, Aras, ard, ardınca, arķa, arzı‘l-şimāl, arzü‘l-İrāk, aşāğa, aşāğı, a‘yen, Azarbāycān, Bābil, Bağdād, Bārām, Barbar, Berāber(Berber(i)),

Berābere, beyn, beytü'l-ḥarām, beytü'l-muḳaddes, bilād, bilādü'ş-şarḳ, Bursa, cānib, cenūb, Ceyhūn, Cezāir, cihet, çāh, çā'ir, çā'ir çimen, Çalıḳıyye, Çin, dāḫil, dāḫille, dā'ıl, dār, Dimişk, diyār, Diyār-ı Bekir, dünyā, Ebile, ecnāb, Ehvān, eḳālim, él, Endelūs, Endelümiyye, Erdebīl, Eşbelli, eṭrāf, Fāris, faşıl / faşl, fevḳ, Filistān, Firengistān, Furat, ğarb, ğarbī, gerü, gire, girü, gün toğusu, ḫad, ḫadde, ḫālī, ḫamām, ḫammām, ḫāne, ḫānümān/ ḫānümān, ḫaremeyn, ḫāric, Ḥārezim, ḫaṭṭ, Ḥayber, Hevān, Ḥicāz, Hind, Hindistān, Ḥorāsān, ḫuzūr, ḫücre, 'Irāk, iç, içre/icre, iḳlim, il, ilerü, in, İşfehān, İslambol, Ka'be, ka'be-i mükerreme, ḳapu, ḳara (2), ḳarār-ġāh, ḳarye, ḳaşır, ḳat, Ḳazuyen, Kemiş, kenār, Keşān, ḳible, ḳışlaḳ, Kirmān, Ḳoşantın, Ḳoşantiniyye, köşe, köy, Ḳudūs, ḳuyı/ḳuyu, Küfe, Kühüstan, Lüd, mābeyn, Maçın, maġrib, maḫal, Māḫin, maşrıḳ, māyen, Māzendārān, Medāyin, Medīne, medīne-i Eşbelli, mekān, mekātibi mekātibāt, Mekke, mekke-i mükerreme, mekteb, menāş, merkez, mescid, mesken, meskūn, mevzi', Mışır/Mışr, muḫāsebāt, Müşul, mülk, nevāḫī, Nıl, Nücārā, nuzl, nüşura/nüşre, oçaḳ, oda, ora, orta, ortalıḳ, öñ, Pāris, pāzār, rast, ravza, ravza-i muṭāhhara, revāḳ, Rūm, Şafa-nām, şaġ, Sāḫil, saḫrā, sarāy, Semerḳand, semt, Sevāhil, şol, şoñ, Şām, şarḳ, şarḳī, şeh(i)r, şeh-i İslāmbol, şeh-i Ḳoşantın, şeh-i Ḳoşantiniyye, şeh-i Kühüstān ve Zengibār, şimāl, şirket, Şirvān, Ṭabāristan, Ṭaberistān, Ṭāif, Ṭanca, ṭaraf, ṭaşra, Ṭavas, temel, toğu, tüb, Türküstan, uc, 'Ummān, 'Urabā, üzere, üzeri, üzre, vaṭan, vilāyet, yaban, yan, yaña, yaylaḳ, yazı, yefā', Yemāniye, Yemen, yer, yér, yeşillik, yir, yol, yukar(u), yukar(i), Zekeriyā, Zekeriyyā, zemīn, zemīne, Zengibār

1.10. Kişi adları

'Alī, Cābir, Cābir bin 'Abdullāh, Cābir bin 'Abdullāh Enşār, Ca'fer, Ca'fer-i Şādıḳ, Dān(ı)yāl, Ebrī Ḥavāce İbn Ādil, Ebu 'Abdullāh el Yamāni, Ebu Sa'id Ḥadduri, Ebū Sa'id 'Oşmān Ḥān, Efrāsiyāb, El-ḫāce-i Muḫammed Aġa, el-ḫāc İbrāḫim Hanīf, Ḥaccāc, Ḥamza, Ḥassan, Ḥüseyin, İbn-i Ādil, İbnü's-sulṭān Mustafa Ḥān, İbrāḫim İbrahim, Hanīf, İlyās, 'İsā, İskender, İsmā'il, Kāzım, Ḳoşantın, Lala 'Ali Aġa, mehdī, Meḫmed, Meryem, Mīkāil, Muḫammed, Mūsā, Muştafa, Muştafayı Mīkāil'in oĝlu Muḫammed, Nemrud, Nūḫ, 'Oşmān, 'Oşmān Ḥān b. Muştafa, 'Ömer, Reşid Bekir Ḥalebī, Ribūyetde Sa'ādettin, Sāmiri, Sulṭān Meḫmed ḫān bin Murād ḫān, Süleymān, Süleymān Aġa, Şeyḫ Ekber, Ṭufeyl, Yaḫya, Yūnus, Yūsuf, Zeynü'l-ḫādis

1.11. Savaş, askerlik ve devlet yönetimiyle ilgili kelimeler

'ammāl, 'asākir, 'asker, 'askerī, 'avām, 'avāmü'n-nās, beglik, biyāde, ceng, cidāl, cimār', cündī, çeri, çerilik, devlet, dīvān, ekābir, elçilik, emir, emr, er, erlik, esir, es-sulṭān, evḳāf, evḳāfi'l-ḫaremeyn, fermān, fetḫ, fitret, fitretlik, ġalebe, ġālib, ġavġā, ġazā, ġazāvāt, gemi, genc, ḫalk, ḫarb, ḫareket, ḫāric, ḫārici/ḫārici, ḫavāric/ḫavāric, ḫazar, ḫazīne, hevāric, hezimet, ḫıdmet, ḫilāfet, ḫişār, ḫurūb, ḫuşūmet, ḫücūm, ḫükm, ḳal'a, ḳamçı, ḳan dökme, ḳan dökül-, ḳan getür-, ḳan (it~ol-) ḳavm, ḳılıc, ḳıtāl, ḳıṭā'ü't-ṭarīḳ, ḳul, leşker, maḳām, mansub, ma'şiyet, melik, memālik, memleket, menzile, merātib, mertebe, millet, muḫārebe, muḳātala, mülük, Nemrud, oḳ, pādīşā, pādīşāh,

piyāde, ra' iyyet, re' āyā/ré' āyā/ri' āyā, rütbiyyet, şāhib-i devlet (vali, sadrazam), şāhib-i zamān, saltanat, şavaş, sefer, selaṭīn, seyf, şıvaş, siñü, sipāh, sipāhī, sivār, sulṭān, sulṭānī, sulṭāti'l-besāle, süñü, şāh, şehīd, şehir-yār, şeyhü'l-ḥarām/ḥarem, taht, tīr, uğraş, uraş (avraş), ümerā, vaḳf, vaḳf-nāme, vekīl, vezīr, vüzerā, zıfır

1.12. Zaman kavramıyla ilgili kelimeler

Yunanca(Rumca) kelimeler (Lâtince kaynaklı)

abril, abrilis, ağustos, agosto, ayveliyus, felvāris, mart, mārtis, nev'arıs, nev' urs, mayıs, sebtürüs, septürüs, uḫturs/uḫturs, uliyus, uyulus, yenāris, yuyunus, zekürüs

Arap ve Farsça kelimeler

āḫir bahār, āḫir güz, āḫir şitā, āḫir yay, āḫir zamān, ayār, ayyār, azar, bahār, berdü'l-acüz, erba'in, eyyām-ı bāḫūr, eyyām-ı maṭar, eyyām-ı riyāḥ-i bevāriḥ, hamsīn, rüz, 'ām, 'aşr, cemāziyü'l-āḫir, cemāziyü'l-evvel, cum'a, çehārşenbe, çihārşenbe, daḫlü'l-eylül, daḳ'a, daḳıka, daḳâyık, dem, duḫa, düşünbe, el-leyālī, el-mevāsım, emr, eşnā, evḳāt, evsaṭ bahār, evsaṭ güz, evsaṭ şitā, evsaṭ yay, evvel bahār, evvel güz, evvel şabāh, evvel şitā, evvel vaḳt, evvel yay, eylül, eyyām, faşıl / faşl, ğurre, ḥamsīn, hefte, ḥīn, ḥirmen, hemīşe, imtilā'-i ekber, 'işā, kānūn-ı āḫir, kānūn-ı evvel, kānūn-ı şānī, ḳasım, kebīse, leyālī, leyl, leylī, māh, māh-ı āb, māverī, māzī, mevāsım, mevsım, muḫarrem, muḫarremü'l-ḥarām, Muḳaddem, mustaḳbel, mütemes, muṭfiyyü'l-cemr, müddet, mükfiyyü't-ṭa'an, nehār, nehārī, nişf, nīsān, pencşenbe, pencşenbe, pencşenbih, rebī', rebī'u'l-āḫir, rebī'u'l-evvel, receb, recebü'l-müreccib, rüz, rüz-ı cum'a, rüz-ı çehārşenbe, rüz-ı düşünbe, rüz-ı āḫir, rüz-ı evvel, rüz-ı sa'd, rüz-ı seşenbe, rüz ü şeb, rüz-ı şenbe, rüz-ı yekşenbe, rüz-ı Hızır, rüz-ı ḳasım, rüz-ı yeldā, rüz-be-rüz, rüzī, rüzgār, sāt, sāt-i leyl, sāt-i nehār, sāt-i leyl, şabāh, sāl, şāniye, şanr(şınır), şar, şefer, şeferü'l-ḫayr, şeferü'l-muzaḫḫar, şeḫer, sene', sene'-i şemsiye, seşenbe, sitte-i şevr, şubḫ, şubḫ-ı şādıḳ, şülāsā, şülüşānū'l-leyl, şülüşü'l-leyl, şabān, şabānū'l-mu'azzım, şeb, şeb-i cum'a, şeb-i çehārşenbe, şeb-i düşünbe, şeb-i pencşenbe, şeb-i seşenbe, şeb-i şenbe, şeb-i yekşenbe, şeb-i yeldā, şenbe, şevvāl, şevvālī'l-mükerrem, şitā, şitāi's-şānī, şuhūr, şuhūr-i 'arabiyye, şuhūr-i Yunāniyān, taḳvīm, ṭāñ, ṭāñlacāḳ, ṭāñlacāḳ, tāriḫ, teşrin, teşrin-i āḫir, teşrin-i evvel, teşrin-i şānī, tez, timmüz, tiz, tül, üsbü'iyye, vaḳıtsız, vaḳt, vaḳt-ı şeḫer, vebr, yekşenbe, yevm, zamān, zemestān, zemherir, zevāl, zi'l-ḫicce, zi'l-ḳa'de

Türkçe kelimeler

aḫşām, aralık, ay, aylık, dün, dün gün, erken, erte, gece, gece gündüz, geç, geçe, gelecek, gelecek, gelegüç, gice, giçe, gün, gündüz, güz, hep, ikindi, imdi, kış, kuşluk, orta, öyle, şoñ, şoñ güz “Kasım ayı”, şoñ kış “Şubat”, şoñ yay “Ağustos”, şoñ yaz “Mayıs ayı” uzak, uzun, yarı, yaru, yatsu, yay, yayın, yaylık (ğ), yaz, yıl, yılbaşı

Süryanice

şubāt, ḥazārān (Ar.<Sür.), ḥazirān

1.13. Ev, giyim ve yaşamayla ilgili kelimeler

aķçe, aş, av, aynā, azuş, bardaķ, bençere, bey^ç ü şirā', bey^ç ve şirā', binā', büş, bünāyāt, bünyād, cedvel, cihāz, çadır, çardaķ, çerāk, çul, dīvār, don, ekl, esbāb, eşik, eşyā, ev, fa^çal, fitil, ġargara, ġidā, ġille, ġinā, ḥasene, ḥız, ḥil^çat, ḥōd, ^çiş, istihā, istihmām, iş, ^çişret, işş, iştiḥā, kaftan, kaḥt, kaḥtlık, kap, kār, kār ü kesb, kaylül, keçe, kefe, kemend, kesād, kesb, kesb ü kār, kesb ü ma^çişet, kıḥātlik (kaḥtlık), kıḥt, kıtlık, kızıllık (kıtlık), kızlık, kıovan, kuşak, kutı, libās, lu^çb, mā', ma^çāş, ma^çāyiş, ma^çişe(t), māl, merāmāt, merrāmāt/merremāt, merg, merkeb, mevlūd, mevt, mühre, mülk, narḥ, neng, neşv, neşv ü nemā, nevm, niķāḥ, nişānde, nüş, nüş ve nümā, oraķ, ölüm, ölü, ölümlü, ^çömr, ^çömür, perḥiz, pençere, perḥiz/perhiz, revzen, rızā^ç, rızķ, riyāzet, saķsı, şayd, ser-māye, seyāḥat, seyr, sikke, sikke-i ḥasene (Para), şem^ç, şirā, taġalıķ, taḥalıķ, tāziyāne, tecāret, tenāvül, terāzū, tezevvüç, ticāret, ton, uyķu, yün, yüzük, zevķ, zinet

1.14. Yazı ve sanatla ilgili kelimeler

ārāyi, ^çayın (ع), be (ب), beyt, cim (ج), cüz, dā'ire, dal (د), degürmilik, dil, ebced, elif (ل), fe (ف), ġayn (غ), ġurre-nāme, ḥā (ح), ḥarf, ḥarfi's-subū^ç, ḥatt, Hazā Kitāb-ı Uşūlu'l-Melāḥame, he (ه), ḥı (خ), ḥikemī, ḥikmet, ḥurf, ḥurūf, ḥurūf-i tehecci, inşā, kāf (ك), kalem, kef (ك), kitāb, lām (ل), lāmelif (لا), levḥ, levḥa, lisān, mektüb, mīm (م), muḥabbat-nāme, muşḥaf, naķş, nuķuş, nun/nün (ن), rā (ر), rast, re (ر), remel, resm, resme, rüz-nāme, sā (ث), sāz, sāzende, se (ث), sīn (س), şon^çat, şā^çir, şemā^ç-i āf-tāb, şın (ش), tā (ت), tā (ط), ta^çbīr-nāme, taşvīr, te (ت), tehecci, te'lif, temmeti'l-kitāb, temmetü'l-melāḥame, tı (ط), toķuma, vav (و), yā (ل), yazı, ye (ى), zā (ز), zād (ض), zāl (ن), ze (ز), zel (ذ), zı (ظ), zibār

1.15. Manevî hayat ve doğum-ölümle ilgili kelimeler

^çayş, ^çaziz, cān, derün, diri, dünyāvī, düş, ecel, eylik, eyliksiz, eylük, fevt, fıtrat, ġayb, ġāyīb, ġıybet, ġuşşa, ḥasret, ḥurmet, ḥūy, ḥuzūr, nāmūs, perde, peymān, rūḥ, saġ, taķdīr, tāli^ç, tasa, telef, uḥrevī, vefāt, velādet, yaşam

1.16. Renk adları ve ilgili kelimeler

aḥmer, aḥzar, aķ, aķlık, aşfer, boz, bozaķ, ebyaz, esved, ḥāki/ḥāki, ḥamret, kara (ل), karaca, karalık, kızıl, kızıllık, kırsun rengi, lāceverd, renk, reng-āmiz, şaru, siyāh, sürḥ, sürḥi, şarābī, yeşil, zer

1.17. Akrabalık ve yakınlık bildiren kelimeler

āl, a^çlāced(d), ana, ata, ^çavrat, ^çayāl, b. (bin), benī, dost, düşmān, düşmen, ebū, faşile, ḥarīf, ḥatun, ḥavātīn, ikiz, maķrebe, nesil, oġlan(evlat), şoy, vālide, yaġı, yaġılık, yār, zürriyyet

1.18. Meslek ve meşguliyet adları

altuncı, arslancı, aşçı, âteş-bâz, ‘aţţār, avculuk, avara, ‘azl, bâğ(1)-bân, balıkcı, çirâğ bâzergân, bostancı, cāriye, cezmcı, çāsūs, çerçici, çobân, çulhâ, debbâğ, defterci, delici, demürce, derzî, deveci, kan dökücü, dürger, ikinci, el-müntaḥib, fuḡahâ, ḡacib, ḡâdim/ḡâdim, ḡalâyıḡ, ḡallâc, ḡamâl, ḡaşşâd, hekîm, he’yât, ḡuddâm/ḡuddâm, ḡükemâ, ḡükḡâm, imâm, imâmet, ḡâdî, ḡâid, ḡalkancı, ḡaravaş, ḡaşâb, ḡâşîd, kâtib, ḡavvâl, kemerci, keşîş, kethüdüâlık, ḡuyumcı, küttâb, lağımıcı, meş’aleci, meşâyih, mu’abbir, muḡtesib, mu’îd, mûmıcı, muḡrib, müderris, müftî, mühendis, müneccim, müneccimîn, müneccimlik, münhiyât, mürebbî, nâbî, nâibe, naḡîb, naḡḡâş, naḡḡâş-çîn, na‘l-bend, naşîr, nâzır/ nâzır, nuḡabâ/naḡabâ, papaz, pehlivân, peyk, piyâde, re’îs, renc-ber, ruhbân, şaka başı, şarrâf, şatıcı, sâzende, şırçacı, şâ‘ir, şeyḡ, ḡabîb, tâcir, ḡâlib, ḡavulcı, tecâret, teccâr, tıbb, ticâret, tüccâr, ‘ulemâ, yaylacı, yazıcı, zirâ‘at, müfessir, ney-zen, raḡḡâş, deffâf, ḡablekî

1.19. Yiyecek ve içecek kavramı ile ilgili kelimeler

‘asel, aşkar, aţ‘ime, bal, et, fevâkih, ḡamır/ḡamır, ḡamr, ḡelvâ, herîse, herîsellersiz, kebâb, laḡm, ma‘cûn, menn, nârdenk, ni‘met, piyâz, püryân, refüden yumurta, sirke, süci, süd, şarâb/şarab, şarâb-ı üzüm, şerbet, şorba, ḡa‘âm, ḡurşu/turşu, ḡuz, yaḡ, yemek (g), yoḡurt, yumurda, yumurta, zeyt, zeytûn

1.20. Dinî ve folklorik kelimeler

âḡiret, Aḡmer Müslim, ‘alîm, Allâh, âḡiret, ‘Anbâyil, ant, aşḡâb, aşḡâb-ı fîl, ‘Avâşîn, âyât, âyet, Âyete‘l-kürsî, ‘Aygirus, ay yıldızlı, bâsît, bayram, berrû, besmele, beşâret, beyḡamber/beyḡamber, bûr, büjek, Cebrâil, cellâd, cennet, cennî, cinn, cinân, çevḡân, dâbbetü‘l-arz, dâfi‘û, Dâvud, deccâl, defîne, dergâh, deyyân, dîn, dîv, du‘â, duḡulü‘l-nebî’, Ebû-bekir, ebyaz-ı ḡacib, eczâ, eczâ-i şerîf, eczâi‘l-şerîf, edeb, edyân, el-ḡac, emînü‘l-mü‘minîn, emîrû‘l-mü‘minîn, enbiyâ, esmâ‘u‘llah, eş-şalât, Eşmit, evrâdü-hâ, ḡâzret-i Eyyûb, Fâḡima, Fâḡimatü‘z-zehrâ, fâtiḡâ, ferîşte, fettâḡ, furḡân, furân-ı mübîn, ḡavş, ḡusl, ḡünâh, ḡac, ḡacc, ḡaç, ḡâdî, ḡafîz, ḡaḡ, ḡakîm, ḡalaḡtu‘l-eflâk, ḡalîḡ, ḡalîm, ḡarâm, ḡarâm/ḡarem, ḡavâcc/ḡavâce, ḡayrât, ḡayyu, ḡelâl, ḡızır, ḡibe, ḡiçret-i nebeviye, Hû, ḡudâ, ḡudâ-i müte‘âl, ḡurî, ḡuḡbe, ḡüseyn, ‘îd, ‘îdü‘l-ḡamâme, ‘îdu‘ş-şalîb, ‘îdu‘ş-şem‘, ihlâş, İlyâs, İnâşım, İncil, ‘İsâ, ‘İsiyî, İslâm, İsmâ‘îl, İsrâfîl, Ka‘be, Ka‘be-i mükerreme, ḡadir, ḡâdir, kâfî, kâfir, ḡalendâs, ḡapu, ḡayyûm, kefâretü‘z-zenûb, kefer, kelâmu‘llah, Kesfâ‘il, ḡible, ḡiyâmet, ḡonculuz, ḡul, ḡur‘ân, levlâke, leyletü‘l-mi‘râc, Lesyen, maḡâm, Mecîd, Me‘cûc, mecûsî, Meḡdî, melâḡâde, melâḡhidde, melâ‘ike, melek, melekût, Melhenet, meliki‘l-vehḡâb, Mertebâil, Meryem, mescid, meşâyih, mevlûd, mevlûd-i Yaḡyâ, mevlûd-i Yûnus nebî, mevlûd-i ḡızır ‘aleyhi‘s-selâm, mevlûd-i ḡüseyn, mevlûd-i İbrâḡim ‘a.s., mevlûd-i Mûsâ Kâzım, mevlûd-i Yaḡyâ ‘a.s., mevlûd-i Zekeriyâ, mevlûdü‘l-nebî, Meymûni‘l-cinâd, Meymûnu‘l-esved, Mezheb, Mîkâil, mi‘râc, mi‘râcü‘l-nebî, Muḡalleyn, Muḡammed, Mûsâ, muşḡâ, muḡahhara, mübîn, furḡân-ı mübîn,

Mühlenet, mühlik, mü'min, mü'minîn, mürecceb, mürîd, mürşid, müşebbit, Müslim, müslimân, müslimânlık, müste'ân, müte'âl, müttahir, na'im, naqli'l-ka'be, Naşârâ, Naşrâniyyet, nebeviye, nebî, nefrîn, nev-rûz, nev-rûz-ı sulţânî, Nûh, nüzûl, nübüvvet, oruc, 'Oşmân, 'Ömer, papaz, peygâmbet, raḥîm, raḥman, ramazân, ricâlü'l-ğayb, ricâlü'llâh, risâlât, risâlet, ruhbân, Rûmaḥleb, rûz-ı Hızır, Rüstem, şâdık, şâhibü'l-hûd , şaḥretü'llâh, şalât, şalâtîn, şalâvât, şalîb, şalîh, şamed, Sâmirî, şanr(şınır), şar, Şarfâil, şavm, şavm-ı ḥîn-i kâr, şavm-ı Meryem, şavm-ı Naşârâ, secde, selâm, Selsâ'il , semî', serendemere, şevâb, sipâs, sûre, sûre-i fâtiḥâ, sûre-i ihlâş, sücûd, Süleymân, sünnet, sünni, Süryânî, Şâil, şedîd, Şehrûn, Şehrûs, Şemsâil, şer'î, şer'iyye, şeyḥ, şeytân, şükr, ta'âlâ, tât, tâtîb, taḥiyyât, tâhir, tamu, Taştamân, tevbe, tevbe-i Âdem, tevvâb, tilâvet, uḥrevî, ümmet, ümmet-i Muhammed, vebr, vedûd, vekîl, veliyy, Yaḥya, yaradıcı, Ye'cûc, Yehüdiyyet, Yerkân, Yûnus, Yûsuf, zâhid, zâhr, zâkir, Zekeriyâ, Zekeriyâ, zenûb, Züb'a, zû'l-baş, zû't-ḥavl, Zûya', Zûkâil

Âyetler ve Arapça bazı ibâreler

Allâhü laṭîf-i bi'ibâdihî yerzuḳu men yeşâ'ı ve huve'l kavviyu'l 'azîz Şura sûresi, 19. âyet.,
'alîmun Mâide sûresi, 94. âyet,

'azîmun Mâide sûresi, 94. âyet,

bedî'ü's-semavâti ve'l-arz En'am sûresi, 101. âyet.,

elem tere ile'llezîne kıle lehüm küfüvü... ilâ ecelin karîb Nisa sûresi, 77. âyet.,

elem yecidke yetimân feâvâ Duha sûresi, 6. âyet.,

elḥamdülilâhî'illezî hedânâ li-hâzâ ve mâ kâne li-nehtediye levlâ en hedâna'llâhî 'Araf Suresi 43.
âyet.,

fânzur ilâ aşarı'llâh raḥmetu'llahi Rûm sûresi"30", 50. âyet.,

fe-emmâ in kâne mine'l-muḥarrabîn ferevḥun ve reyhânun ve cennetun na'im Vakıa sûresi, 88-89.
âyet.,

illâ la'netu'llâhü 'ale'z-zâlemîn Hud sûresi, 18. âyet.,

innemâ ḳulnâ lişey'in izâ eradnâhu en yeḳüle lehü kün feyekün Nahl sûresi, 40. âyet.,
ḳul'llâhümme mâlikü'l-mülki Âli İmran sûresi, 26. âyet., r

abbenâ efrâ' 'aleynâ şabrân ve şebbit eḳda menâ fânşurnâ 'alâ'l-ḳavmi'l-kâfirîn Bakara sûresi,
250. âyet.,

selâmun ḳavlen min rabbi'r-raḥîm Yasin sûresi, 58. âyet.,

şümme tâbe 'aleyhim liyetübü inna'l-lâhe hüve't-tevvâbu'r-raḥîm Tevbe sûresi, 118. âyet.,

tâhâ mâ enzelnâ Taha sûresi, 1-2. âyet.,

ve kezālike aḥẓu rabbūke iza eḥaze'l-ḳurā ve hiye zālimentün inne aḥzehu elīmun şedīdin Hud sūresi, 102. âyet.,

Velaḳad kerremnā benī adem isrâ Sūresi, 70. Âyet.,

ve nezzelnā mine's-semāi māen mubāreken feenbetnā bihi cennātin ve ḥabbe'l-ḥaşīd Kâf sūresi, 9. âyet.,

ve yuzulī'llāhi'z-zālimīne ve yef'alu'llāhü mā yeşāü İbrahim sūresi, 27. âyet.,

yâsin ve'l-ḳurāni'l-ḥakīm inneke lemīne'l-mursalīn 'alā şırāṭin müstaḳīm tenzile'l 'azizü'r-rahīm Yasin sūresi, 1-5. âyet.,

yā eyyühe'llezīnū âmenū uzḳürü'llāhe zıkrān keşīrān ve sebbihū büḳraten ve aşīlan Ahzāb sūresi, 41-42. âyetler.,

a'lemu'llāhü ta'ālā/ a'lemu-ta'ālā “Yüce Allah her şeyin en iyisini bilir.”,

Allāhümme yahfızü min ḥışmuke “Allah'ım hışmından bizi koru!”,

Allāhü a'lem/ Allāhü a'lem ve aḥkem “Allah doğrulukla hükmeden ve her şeyin en doğrusunu bilendir”,

'a.s / 'a.sü's-selām / 'a.s.ü's-selām/ 'aleyhi's-selam/ 'aleyhis. “ona selām olsun” anlamında peygamberin adı anılırken kullanılan söz.,

bismi'llāhi'r-rahmāni'r-rahīm “Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla.”,

'ālimü'l mülk ve'l meleküt, el-muḥtāc ilā rahmetullahü'l-meliku'ş-şamed “Melik ve samed olan Allah'ın rahmetine muhtaç”,

farāḡa kitāb-el-müntaḥib ve temme fac neşruhu 'alā'l 'ālemīn ve ḡām “Seçkin kitabın yazımı bitti ve tamam oldu. Kitabın herkese ulaştırılması fac?, inşallah herkes okur”,

ḡufire lehū “Allah affetsin!”,

'ind-allāh / 'ind-allāhü ta'ālā “Allah yanında, katında.”,

in-şā'-Allah “Allah'ın izni ile”,

in-şā'-Allah ta'ālā “Yüce Allah'ın izni ile”,

kerremallāh Allah'ın lütfü, keremi, bağışı.,

lā ḥavle velā ḳuvvete illā billāhü'l-'aliyyü'l-'azīm “Yetki ve kuvvet yalnız Allah'ındır” manasında cümle.,

lā ilāhe illā'llāh muhammedü'n resūlu'llāh “Kelime-i tevhid” (Yoktur tapacak, Allah'tır ancak ve Hz. Muhammed onun resulüdür” manasınadır).,

lā ya‘lemu’l-ğaybe illa’llāh “Gaybı Allah bilir!” ,

levlāke levlāke lemā ḥalaḫtu’l-eflāk “Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım” manasında hadis.,

men şaffe ḫadd istehzafa “Sıra sıra dizilenler tehlikeye açık hale gelirler” anlamında bir nevi deyim.,

muḥammedü’l-nebbiyü’l-‘Arab ve’l-‘Acem “İran ve Arap’ın peygamberi Muhammed.,

raḍıallahü ‘an Allah ondan razı olsun!” ,

rıḍvānu’llahü ta‘āla ‘aleyhim ecmaī‘n Allah hepsinden razı olsun!,

tāle ‘ömrühü “Ömrü uzun olsun!” duası,

vallāhü a‘lem/vallāhü a‘lem ve aḫkem/vallāhü’l-a‘lem “(her şeyi) Allah bilir!” ,

vallāhü’l-müste‘ān “Yardım istenen ve beklenen Allah’ın izniyle.” ,

ve **mā tevfiḫ-i illā billāhü’l ‘aliyyü’l ‘aẓīm** “Azim ve yüce olan Allah’tan başka yardım edici yoktur!” ,

ve **s-selām** “İşte o kadar, son söz budur, artık bitti” ,

zalıke mubelliğühüm mine’l-‘ilm “Bu, ilimle, bilerek tebliğ edendir, bildiği için doğru söyler!” ,

zekiyyü’ṭ-ṭāhir min-küllü āfetin bi ḫudsihi “Kutsallığı sayesinde bütün afetlerden koruyan, arınmış, korunmuş.”

1.21. Deyimler ve sanatlı sözler²

ayak bas- “Girmek, işgal etmek, geçmek”, ayakda ol- “Varlığını sürdürmek”, baş getir- “Ayaklanmak, baş kaldırmak”, baş ḫaldır- “Ayaklanmak”, başdan aş- “Pek çoğalmak”, başı hoş ol- “(Bir şeyden) hoşlanmak”, başını dāim ur- “Çok pişman olmak”, derūn dil “Gönlün içi”, el şun- “Uğraşmak, ele almak, ilgilenmek”, ele al- “Kötü yanlarını belirterek eleştirmek”, ele gel- “El ile tutulabilir olmak”, eli iriş- “Beceremek, gücü yetmek”, eli mücerred ol-, elinden gel- “Yapabilmek, gücü yetmek”, eli ve ayağı ṭutmaz ol-, elem çek- “Acı çekmek, üzüntüye boğulmak”, elem gör- “Sıkıntıya maruz kalmak”, eyü gel- “Etkisi iyi olmak, hayırlı olmak”, fitne düş- “Karışıklık olmak”, fitne kop- “Fitne çıkmak”, ğam gör- “Sıkıntıya maruz kalmak”, ḫayr dile-, ḫayr gel-, ḫayr gör-, ḫayr görme-, ıztırāb gör- “Acı çekmek”, ihmām iriş- “Yaşlanmak, kederlenmek”, iklim bulan- “Ülkenin karışması”, kemāline ir- “Olgunlaşmak”, ḫorku düş- “Endişe içinde olmak”, maḫrūm/ maḫrum ḫal- “İyilik ve ihsandan uzak olmak”, maḫşūduna irme-, mekān ṭut- “Yerleşmek, yer edinmek”, memleket ṭut- “Ülke fethetmek”, menfa‘atlu gel- “Yararlı olmak”, menfa‘atsiz/menfa‘atsüz gel-

² Deyimler de sanatlı sözlerdir, ancak her sanatlı söz deyim değildir. “Deyimler bayatlama bilmeyen özgün buluşlardır. Buna karşı deyim benzeyen birtakım değişmeceli(mecazlı) sözler vardır ki ilk söylenişlerinde özgün buluş sayılmış olsalar bile zamanla bayatlamışlar, dahası soğuk görülür olmuşlardır. Bunları dil sağduyumuzla ayırt edebiliriz. Sözelgelişi şu örnekleri deyim sayamayız: “hayal âlemi, çağımıza damgasını basan, tehlike çanı çalmak....”bkz.: Aksoy 1988:511-512.

“Faydasız olmak”, mergüb düş- “Rağbet etmek”, mevt iriş- “Ölüm gelmek, ölmek”, muğaddem gel- “Erken gelmek”, murāda iriş- “Amaca ulaşmak”, mürüvvetlü düş-, nazar gör-, nuşret bul- “Üstün gelmek”, od düş- “Ateş düşmek, felaket olmak”, oğlan bırağ- “Çocuk düşürmek”, oğlan düşür- “Çocuk düşürmek”, ortadan eksil- “Ölmek, yok olmak”, hüsrān yetiş- “Zarar gelmek”, pāk-dāmen kōp- “Namuslu olmak”, pākīze kōp-, pāy ur- “Yürümek”, perde ehli “Namuslu”, rahmet irüş- “Korunmak”, raqş ur- “Oynamak, sıçramak”, rast gelme- “İstenilen biçimde gelişmemek, rast gitmemek, uygun gelmemek”, remel ur-, renc deg- “Hastalık bulaşmak, hastalanmak”, renc iriş- “Kaygılanmak”, renc ve ğam gör- “Sıkıntıya maruz kalmak”, revā tūt-, revāyış düş-, selāmet bul- “Kurtulmak, eminlik olmak”, taña kāl- “Sabaha kalmak, sabahlamak”, tāriḥ tūt- “Tarih kabul etmek, başlangıç bellemek”, teraqqī bul- “Yükselmek”, terkīb bağla-, tevbe kōpusı, türāba düş-, ümīdin tūt- “Ümit etmek”, vehme düş- “Şüphelenmek”, veledin düşür-, veledlerini bırağ-, vıcūda gel- “Var olmak, hasıl olmak, oluşmak”, vıcūda getür- “Hasıl etmek, oluşturmak”, vezne var- “Ölçülü olmak”, yaramaz gel- “Yaramamak, faydası olmamak”, yerine geç-, yerine gel- “Gerçekleşmek”, yollar kesil- “Yol kapanmak”, yüz çevirmiş ol-, yüz döndür- “Bir şahsa gösterilen ilgiyi kesmek”, yüz göster- “Baş göstermek, belirlemek, ortaya çıkmak”, yüz tūt- “Olma yönünde ilerlemek”, yüz tūtma-, zaḥmet çekme- “Sıkıntı çekmemek, zaḥmet eyle- “Sıkıntı çektirmek”, zaḥmet gör- “Acı çekmek, eziyet çekmek”, zaḥmet görme-, zaḥmet meşakḳat çek- “Sıkıntı çekmek”, zaḥmet ver- “Sıkıntı çektirmek”, zaḥmet ve ta‘ab gör- “Sıkıntıya maruz kalmak”, zarar gel- “Zarara uğramak, kötülük görmek”, zarar gör- “Zarara uğramak, kötülük görmek”, zebūn düş- “Güçsüz olmak”, zebūn eyle- “Aciz bırakmak”, zemīnīn yüzi gül-, zevāl iriş-, zıfır bul- “Üstün gelmek, düşmanı yenmek”, ziyān gel- “Zarar gelmek, kötülük dokunmak”, ziyān irişdür- “Zarar vermek”, ziyān iriş- “Zarar gelmek, kötülük dokunmak”, ziyān yetiş- “Zarar gelmek, kötülük erişmek”, zūhūra gel- “Ortaya çıkmak, görünmek”, zūlma yüz tūt-, zūlm u cefā gör- “Kötülük görmek”

1.22. Varlıkların niteliklerini ve durumunu gösteren kelimeler

acı, acılık, açık, ağ, ağar, ağarlık, ağrı, ağır, ağı, alçaq, ābādān, ābī, ‘ābid, ‘abīd, ‘acāyib, ‘aceb, ‘adāle, ‘adāvat/‘adāvāt, ağılmızı (ağlez), a‘lā, ‘aliyy, ‘aleyhim, āmen, ‘Arabī, ‘arabiyye, arıq, ‘arıksı, artıq, artuq, arziyye, āsān, āsānlık, aṣfār, aṣğar, aşı, aṣlā, aṣlī, aṣşı, aṣırı, āṣikār, āṣikāre, āṣūb, aṣurı, ‘avānlık, ayaklı, ayaklu, ‘ayān, ‘ayb, aydınlık, ayrılık, ayrılmasuz, az, azacıq, azaçuq, a‘zam, ‘azīm, bağılu, bahālī, bahālu, bāḥūr, ba‘īd, bāqī, bāng, bārid, başqa, başlu, bātıl, bātın, bātına, bayağı, ba‘z(ı), bazıkere, be-heves, belā, beñzer, berd, bereket, bereketlü, beter, bīm, biraz, birkaç, bī-şümār, bī-zarar, bol, bolluq, bölük, buçuq, buḥār, bululdu, bülend, bünhān, bütün, büyük, büzürk, cefā, cemī‘, cemī‘i, cerb, cife, çife, cümle, çalkoyun, çekirgelik, çekürgelik, çin-seher, çirkin, çoğ, çok, çokluk, dāsītān, degil, degme, degül, degürmi, dırāz, dik, dikme, dilek, dirahşān, diri, dūr, durı, dümük, dūrülü, düşvār, düz, düzlük, egri, eksik, ekşi, emīnlik, erācīf, eser, eski, evsaṭ, evvel, evvelki, eyü, eyüce, ezdād, faḥşayāt, fā’idelü, fā’idesiz, faqr, fenā, firā(vā)n , ğalīza,

ğalīz, gelecek, gelececek, gelegüç, ğuşşalu, güc/güç, gür, güzel, hādīs, hādsiz, hafī, hafīf, hā'il, harāb/harāb, harābe, harāblık, harārāt/harārat, hareket, harīk, harr, hārr/hārr/hārre, hāşıl, hāşşa, hastalık, hastelik/hastelik, haşat, haşek, haşeklik, haṭā, hatar/hatar, hatarlu, hatar-nāk, havf/havf, hāyınlık, hayırlu, hayr, hayvān, hayvānāt, hāzır, herze, hevāyī, heybet, hor, horluk, hoş, hoşça, hoşluk, hūb, huçeste, hūr, ılıcağ, ırak, ışcağ, ışşı, ışşıcak, iftādan, ihtimāl, ince, intizām, ism, issi, kadīm, kāfī, kaldurak, kalduruk, kalīl, kara (1), karağ, karanlık, karañlık, karañu, qarışık, qarīb, kārīz, kāsıd, katı, kayğ, kazanc, kazanclu, kazancsuz, kebīr, kem, kemān, kesik, keşir, keskin, kıllit, kısaluk, kıt, kıymetlü, kiçi/küçi, koğulu, koğulu, kolay, korğuluk, korğunc, koyu, kumlu, kurak, kurı/kuru, kutlu, kuyrıklı/kuyruklı/kuyruklı, kuyruk, küdüret/küdüret, kükürdli, küllī, küre, laṭīf, lāzım, levn, levnī, lezzet, ma'den, maḥlūkāt, maḥrūt, maḥşül, maḥşülāt, muḥaşşāl, maḥşüş, maḥzūr, maḥzurāt, mā'il, maḥşūd, ma'kül, māl, ma'lüm, ma'mūr, ma'mūruluk, maṭlab, mecmū', mekşūf, me'mül, menāfi'lu, menfa'atlu, menfa'atsiz, mensüb, mervī, meşyüm, mevcūdāt, meymün, mezkūr, mezmüm, mişālī, misk, mişl, miyāne, mu'accib, mu'ammā, mu'ayyen, mubālīğā, mubārek, mūcīb, mufazzāl, muğayyebāt, muğlağ, muḥālif, muḥazzir, muḥīt, muḥtaşır, muḥtelif, muḥtelife, muḥtemel, muḥābil, muḥaddes, muḥārın, muḥarrab, muḥarrar, muntaḥıl, murād, mustahrac, mustakbel, muṭābık, muṭahhara, mu'tedil, mizāclu, muvāfık, muzırr, muzlim, mücerreb, mücerred, müdām, müdebber, müenneş, müeşşer, müfid, müfide, mühim, mühr-nām, mülevves, münāsib, münevvere, münḥasif, münteşir, mürecceb, müstevlī, müşkil, müşkül, müşterek, müte'allık, müte'alli, müyesser, müzekker, müzeyyen, nā-bedīd, nā-emīn, nāfi', nā-ḥağğ, nā-ḥoş, naḥs/naḥs, nāğıs, na, nisbet, nūr, oñad, oñat, öküş, palasa, pek, peydā, pūşide, pūr-, pūr-ferah, pūr-nūr, raḳığ, rast, raṭb, revā, revān, revnağ, rüşen, rūzī-sa'd, şābit, sa'd, şāfī, şaḥiḥ, saḥt, sāir, sākin, şāliḥā, sālim, şarb, şarp, şatun, sehl, sehmāk, semiz, semüz, sengin, sert, sevümlü, siñeklik, sirkelü, şovuğ, söz, su'al, şulu, şart, şazlık, şemā', şerāit, şeref, şer'i, şerif, şerife, şer(r), şey, şiddet, şirin/şirin, şişik, tābi', tağalığ, tarlık, tāli', tamām, taşlı, tatlı, tatlu, tāze, temiz, ter, teşvişli, toğrı, tuzlu, ucuz, ucuzluk, uçuzluk, ucuzlu(k), ufağ, ulu, 'ulvī, 'ulviyyed, uşşı, uvaçık, uzunluk, ürkülük, vāfir, vağāyi', vāğı', var, vārid, vāşıl, vāsi', vīrān, yābis, yağmurlu, yağmurlu, yakın, yakınlık, yalabık, yalan, yağın, yañış, yapraklı, yarağ, yaramaz, yaramız, yaramazlık, yaş, yavuz, yavuzluk, yekün, yeldā, yenilik, yeñi, yerli, yersiz, yıldızlı, yıldızlu, yırtıcı, yigit, yok, yumşak, yumuşak, yübüset, yüce, yük, yüksek, zaḥmetsiz, zāid, za'if(lık), zālımlık, zāyi', zemīne, zevāyā, zibā, ziyāde, zulmet

1.23. Kişilerin ömür, nitelik, karakterleriyle ilgili kelimeler

aç, açlık, açuk, ad, adam, 'adl, adlu, ağsağ, alıcı, abdāl, ābī, 'acūz, 'açūz, a'dā, ādem, 'ādil, āđiniyye, 'adū, aḥ, aḥkem, aḥyār, 'ākıbet-kār, 'ākıl, 'ağıllı, aḳtāb, 'ālī, 'ālim, 'aliyyü'l-'azım, allām, 'amded(n), 'āmil, añlu, 'ār, 'āşı, a'vān, 'avān, āvāre, āvāz, 'ayş-bın, azğun, 'azım-keş, 'aziz, 'azize, bahādır, baḥil, bā'ış, baş, bay, bayık, bed, bed-gümān, bed-ḥūy, bellü, be-nām, besāle, biş-bın, bişmān, boy, boylu, cāhil, celil, cemil, cevmerd, cihān-geşt, cimā', cimā'at, cūd, cūvānān,

çapık, cesur, dâ'î, dānā, dārr, delü, devletlü, dişi, dürüst, ebleh, edebsiz, ednā, ekber, emīn, enzāl, er, erbāb, eren, erkek, eşher, eşrāf, eşref, evli, fāhiş, faķīr, fārīg, fāsık, faşih, fāzıl, feraḥ-nāk, fi'illi, fuķarā, ğam-gin, genc, ğinā, giriftār, gölge, göñ(ü)l, gözlü, güyende, güci, güçlü, gümān, güşāde, güzīde, hāin, ḥalīm, ḥālī, ḥamele, ḥāmil, ḥāmile, ḥaml, ḥandān, ḥarān, ḥarīş, ḥāzm, ḥasta, ḥaşıyyet, ḥatır, ḥavāşş/ḥavāşş, ḥavātīn, ḥayāl-engīz, ḥayānat, ḥayāsız, ḥayrān, ḥayr-endīş, ḥazīz, heves, heybetlü, hezeyān, ḥışm-naķ, ḥiddetlü, ḥizmet-kār, ḥoşnūd, ḥüb, ḥübān, ḥulķ, ḥün-ḥör, ḥurmetlü, hüner-mend, ibnü's-sultān, içici, idici, ihtiyār, ikiz, incidici, irādet, is, issi, isüz, işideli, itfāl, ḳadd, ḳaddi-endāz, 'izzetlü, ḳāil, kāmīl, ḳarı, ḳatı', ḳatıl, ḳavī, ḳayğulu, kefer, kem, kemāl, kerāmet, keremli, kerem-ter, kerīm, kesici, ḳılınç, ḳısa, ḳız, ḳızlı, ḳişi, ḳorķu, ḳörklü, ḳudretli, ḳul, ḳulluķ, ḳuvvetlü, küçücek, küçük, küffār, la'īn, lāyık, ma'āşiret, mağbūn, mağlūb, maḥrūm/ maḥrum, maḳbūl, maḳtūl, māl-dār, manşūr, marāzlu, ma'rifet, mazlūm, mekkāre, melāḥāde, melāḥidde, melūl, memnū', memnūn, merd, mesrūr, meşğül, meşhūr, miskīn, mizāclu, mu'amillü, mu'ammer, mu'azzim/ mu'azzīm, mu'ciz, muḥāvif, muḥazzir, muḥkem, muḥterem, muḳayyed, muḳayyet, munāfık, mu'teber, mutī', muṭmain, muṭtālī', muḫaffar, muḫtarīb, mübtelā, müdhill, müfsid, mühmil, mükedder, mükerrem, mükerreme, mükemmel, mü'min, mü'minīn, müna'am, münhezim, mün'im, müntaḥib, mürüvvetlü, müşāhid, müşterī, müteğayyir, müteḥarrik, mütevellī, nābī, naḥīf, nā-kes, nā-murād, nām-dār, nā-mubārek, nā-pāyidār, nā-resīde, nās, nedīm, nefer, nefis, nīk-nāmlık, nisā, nisvān, nuşretlü, nücebā, oğlan, oğlancık (ğ), oğ(u)l(erkek çocuk), oğullu, orta, ölü, ölümlü, 'ömürlü, pāk, pāk-dāmen, pākīze, pehlivān, pelīd, peşimān, pīr, pūr-sütü, püser, rāğīb, rāḥat, raķībe, rencīde, ricāl, rüşvet-ḥör, sa'ādetlü, şādık, sağınc, saḥāvet, şāḥib, sa'id, sākin, şāliḥ, sālik, sārık, sekāra, semī', semiz, ser, ser-süpük, sevgi, sevgülü, siñirici, sīretli, şuret, şuretlü, Süryānī, süst, şād, şaḥş/şahş, şākir, Şāmlu, şān, şāz, şebāb, şerīf, şerir, şerīfe, şom, ṭabi'at, ṭabi'atlu, ṭā'ife, ṭavā'if, ṭavīl, teḥī, tendiristlik, tendüristlik, teng, ṭifil, tīr-endāz, ṭoķ, ṭoṭtolu, uğrı, ulu, urucu, uşlu, uşak, 'uzemā, uzun, ümerā, üstün, vālide, vāriş, veled, yad, yaķın, yaş, yaşlu, yatulu, yavuz, yedirici, yegin, yeñi, yetim, y'yici, yigid, yoḥsul, yol kesici, yol urucu, eşkıya; yolcu, yörük, yüklü, za'if, zāiru, zālīm, zārīf, zebūn, zelīl, zenān, zeyrek, zū-fünūn

1.24. Millet, kavim adları

'Ād, 'Acem, 'Arab, benī Ādem, cūḥūd, efrenc, Ermenī, Firenk (g), Ḥabeş, Hindū/Hindu, Ḥorzemşāḥ, Mışrılı, Rūm, Rūmī, Rūmiyye, Süryān, Şāmlu, Tātār, Tübey, Türke, Yahūdī, Ye'cūc ve Me'cūc, Yehūd, Yunan, Yunanlı, Zengīler

1.25. Unvanlar

ağa, beg, cenāb, ḥān/ḥān, ḥazret/ḥazret, paşa, Tekür

1.26. Ölçü adları ve ilgili kelimeler

ḳarış, kefe, siñü, süñü (gibi uzun), tağara, vezn, yarı, yaru, yekūn

1.27. Doğa ve tabiatla ilgili kelimeler

ağaç, akarsu, āb, ateş, hāk, hevā, ābiyye, āfāt, āfet, aḥcer, arz, āteşī, ayaz, ‘ayn, bād, bād-ı semūm, bādī, bağ, bağ bağçe, bağçe, bahçe, baħr, bārān, berdū’l-‘acūz, berd-i ‘acūz, berħ, berķ, besārık, bevāriħ, biñar, boyrāz, buđak, bulud, bulut/bulut, bulutlu, busarık, buz, bü(rū)det, bursarık, cemre, deñiz, dere, deryā, dirah̄t, duman, emr, enhār, erba‘ın, ešcār, evrāk, ez-hevā, furtuna, furyās, ğamāme, gerd, germā, giyāh, gök, göl, ğubār, güneş, hāk, hākī/hākī, ħarbe, ħarr, ħārr/hārr/hārre, hevā, hevāyī, ħusūm, ılıca, ırmağ/ırmağ, ḳalilū’l-yefā‘ a yem, ḳamtarīr, ḳar, ḳara (2), Ḳara yel, keşişle, kırağū, kırgā, kırgūn, kök, kūhī, ḳurağ, ḳurağlık/ḳurağlık, ḳurı/ḳuru, ḳuṭb, ḳuṭbū’l-aḳṭāb, ḳuṭbī, lerziden, lerziden zemīn, lodos, mā’, māiyye, maṭar, maṭarī, mūtemes, muṭfiyyū’l-cemr, mükfiyyū’ṭ-ṭa‘an, nār, nārī, nārīyye, nem, od, özdek, pīrūze, ra‘d, raṭb, ravza, riṭubet, riyāh, riyāh-i bevāriħ, rū-yi zemīn, rub‘-ı meskūn, ruṭubet, rüzgār, šā‘aḳa, šabā, saħrā, šā‘ıḳa, sam yeli, sel, semūm, seng, serd, sermā, seyl, şovuk, şu, şular taş-, şubħ-ı šādık, suḳūṭu’l-evrāk, sūñsek, şecer, şiddetū’l-berd, şiddetū’s-sermā, şu‘le, şūñsek, ṭabāyī‘, ṭağ, ṭamla, ṭaş, ṭobrağ, ṭolı, ṭolu, ṭoñ, ṭopraq, toz, ṭūfān, ṭulū‘, ṭuman, ṭurāb, türāb, varaq, yābis, yağmur, yağmurlı, yağmurlu, yaldırım, yapraq, yapraklı, yaş, yebūset, yel, yem, yer, yer depren-, yer gürl-, yér, yeryüzi, yıldırım, yumşaq, yumuşaq, yübūset, zelzele, zemherīr, zemīn, zevāl

1.28. Sayılar ve ilgili kelimeler

altı, altıncı, altı yüz, altmış, ahad, ‘aşer, ‘aşere, ‘aşerī, ‘āşir ~ ‘aşir, ‘aşr, beş, beşinci, beşyüz bir, biñ, biñ altmış, biñ otuz ṭoḳuz, biñ üçyüz bir, bir, birer, birinci, çehār, dörd, dörder, dördüncü, dört, dört yüz, dört yüz seksān ṭoḳuz, dü, ikinci(ikinci), elf, elli iki, elli ṭoḳuz, elli üçer, erba‘ā/erba‘a, ḫādī, ḫamīs, ḫāmis/hāmis, ḫāmisi, ḫāmisi/hāmisi, ḫamse, heft, ‘ışrūn, iki, ikinci, ikişer, iki yüz, iki yüz elli altı, ilk, işneyn, kırk, kırkıncı, on, on altı, on altıncı, on beş, on beşinci, on bir, on birinci, on dördüncü, on dört, on iki, on ikinci, on ikişer, on sekiz, on sekizinci, on ṭokuzuncı, onuncı, on üç, on üçüncü, on yedinci, otuz, otuz beş, otuz bir, otuz birinci, otuzuncı, penc, rābi‘, rābi‘u, rub‘, sābi‘, sābi‘u, sādīsü, sādīs, şālīs, şālīse, şālīsü, šāmin, šāminü, šānī, se, seb‘a, seb‘, seb‘in, sekiz, sekizer, sekizinci, sekiz yüz yigirmi, sitte, sülüs, sülüşān, şeş, tāsi‘, tāsi‘u, ṭoḳsan, ṭoḳsan beş, ṭoḳuz, ṭoḳuzuncı, ṭoḳuz yüz, ṭoḳuz yüz bir, ṭoḳuz yüz otuz beş, ūlā, üç, üçüncü, üç yüz altmış, üç yüz altmış altı, üç yüz altmış beş, üç yüz bir, üçer, üç yüz, yedi, yedinci, yedişer, yek, yetmiş, yetmiş iki, yigirmi, yigirmi altı, yigirmi altıncı, yigirmi beş, yigirmi beşinci, yigir(mi) bir, yigirmi birinci, yigirmi dördüncü, yigirmi dördüncü, yigirmi dört, yigirmi ikinci, yigirmi iki, yigirminci, yigirmi sekiz, yigirmi sekizinci, yigirmi ṭoḳuz, yigirmi ṭoḳuzuncı, yigirmi üç, yigirmi üçüncü, yigirmi yedi, yigirmi yedinci, yüz, yüz altmış altı, yüz biñ, yüz bir, yüz on bir, yüz seksan bir, yüz yetmiş bir, yüz yigirmi

1.29. Dil (lisan) adları ve ilgili kelimeler

‘Arabiyye, Rūm dili, Rūmiyye, Süryān dili, Türkçe, Türkî lisānı, Yūnāniyān, zūbān

1.30. Arapça-Farsça soyut kelimeler

‘ākıbet, arzu, ‘azīmet, bekā, buğz, dād, delālet, efzūn, efzūnluḡ, emīnsizlik, em(i)n, endīše, fā’ide, firāk, firāksız, fitne, ḡaflet, ḡam, hācet, hālāş, hālāşlık, hāzer/hāzer hıfz, hıyānat, hıyānatlık, hicrān, hüner, hūsn, hūsrān, hūzn/hūzn, ıztırāb, iḡbāl, iltāf, ‘ināyet, ihsān, iḡtilāf, iḡtilāfāt, iltifāt, ‘inād, infi‘āl, inḡılāb, inşāf, intiḡām, intizār, istifāde, istiḡkām, istiḡrāc, iḡā‘at, itbā‘, i‘tidāl, i‘tiḡād, i‘tibār, ‘izzet, ḡabūl, ḡabz, ḡadr, ḡahr, ḡarār, ḡaş(ı)d, kerem, ḡıymet, ḡulūb, ḡuvvet, külliye, la‘net, luḡf, mātem, mecāl, medḡ, mekr, melālet, melāl, melāmet, men‘, menāfi‘, menfa‘at, meşāḡḡat, meşıyyet, meyl, miḡnet, mihr, mizāc/mizāç, muḡabbat, muḡālifet, muḡāḡara, müddet, mürüvvet, müşkülāt, nazār, nāzile, necāt, nefād, nefret, nefrīn, nefes, nehy, nekbet, nisyān, niyet, noḡsān, nuşret, nümā, perīşānlık, rāḡatlık, raḡmet, rāz, refāhiyet/ refāhiyyet, ri‘āyet, sa‘ādāt, sa‘ādet, sa‘d, şafa/şafa, şālāḡ, şālāḡat, şālāhiyyet, selāmet, selāmetlik, selvā, şıdḡ, sitem, şulḡ, sürūr, şehvet, şekk, şerḡ, şuḡl, şūr, şübhe, ta‘ab, ta‘addı, ta‘alluḡ, suḡūt, taḡayyūr, taḡyūr, taḡallūf/taḡallūf, taḡḡik, taḡrīk, taḡşıl, taḡvıl, taḡlıl, taḡleb, ta‘līm, taḡrīḡ, tazarru‘, tebāb, tebāh, tedbīr, tedbiren, teemmil, tefekkūr, teferrüç, tefsīr, tekebbūr, teshḡhur, teshīr/tesḡīr, teşvīş, tevāzu‘, teveccüh, tılısm, tılısmāt, te’hil, tehlike, tehlüke, teraḡḡı, terk, tertīb, teşlīş, teşbīh, tevḡik, te’vıl, ‘uḡubat, ‘urūc, uşul, ümiz, ümīd, vech, vefā, vefḡ, vehm, velāyet, veşı, yād, yemīn, zabḡ, zaḡmet, zaḡmetsiz, zamāir, zarar, zemem, zıll, zillet, ziyān, zıkr, zulm, zulmlık

2. Fiiller

2.1. İnsanın temel hareket ve oluşlarını gösteren fiiller

aç-, açıl-, ağla-, al-, aldUr-, all-, ara-, arı-, at-, avla-, avlat-, ayır-, ayt-, baḡ-, baḡla-, baḡ, bas-, başla-, bekle-, bellür-, belür-, beñze-, beze-, bıraḡ-, bıraḡ-, biç-, bil-, bildir-, bildür, bileş-, bin-, bit-, bitür-, boz-, bozul-, böl-, bul-, bulan-, bulun-, buyur-, çağır-, çal-, çalın-, çalış-, çekiş-, çık-, çoḡal-, çöz-, danış-, de-, deg-, deḡiş-, depele-, depren-, depreş-, der-, deril-, di-, dik-, diñle-, diril-, doğ-, dolaş-, döḡ-, dök-, dön-, döndür-, dur-, dut-, dür-, dürdün-, dürüş-, düş-, düşür-, düz-, düzüş-, éd-, eḡrid-, ek-, en-, endir-, esenleş-, et-, evlen-, éyd-, eyd-, éyle-, eyle-, eyt-, fitüzla-, geç-, geçür-, gel-, getir-, gez-, gider-, gir-, giril-, git-, giy-, gizlen-, göm-, gönder-, gör-, görün-, göröl-, görün-, göster-, götüröl-, gözet-, gül-, ḡayātlan-, iç-, içir-, idiş-, in-, inci-, incin-, incit-, indir-, ir-, iriş-, irişdür-, irüş-, işit-, işle-, it-, itdür-, iv-, iyle-, kaç-, ḡadırlan-, ḡal-, ḡaldır-, ḡaldur-, ḡalkḡ-, ḡarış-, ḡaşan-, ḡat-, ḡayır-, ḡaz-, kes-, kesil-, kıl-, kır-, kırcaş-, kırıcış-, kırıl-, kırık-, ḡo-, ḡocal-, ḡoḡla-, ḡonuş-, ḡorḡ-, ḡoş-, ḡov-, ḡoy-, ḡur-, ḡurtul-, ḡurut-, ḡus-, ḡuzıla-, nikāḡlan-, oḡı-, oḡu-, oḡud-, oḡut-, otur-, oyna-, öḡren-, öl-, öldür-, ört-, saç-, şaḡın-, şal-, şar-, şat-, şay-, sebeblen-, sek-, semir-, şıḡa-, şıvaş-, şıyış-, sil-, şor-, söyle-, söyleş-, şun-, sür-, sürün-/şürün-, şivele-, ḡaya-, ḡoḡ-, ḡoḡur-, ḡoḡu-, ḡoy-, ḡut-

, uğraş-, uğrıla-, uğruş-, ur-, uşan-, uydur-, uyu-, ülüşdür-, üre-, ürü-, üşen-, var-, ver-, vir-, yaq-, yap-, yaşa-, yayıl-, yaz-, yazdır-, ye-/yé-, yetiş-, yığıla-, yıq-, yi-, yu-, yut-, yürü-, yüz-

2.2. İnsanın duygu, düşünce ve isteklerini gösteren fiiller

çek- , çevir-, çıkar-, dile-, sev-, sevil- sevin-, iste-, vazgel, yarlığa-, yen-

2.3. Varlıkların oluş ve hareketlerini gösteren fiiller

ağar- , ağıl(lan)-, ağılla- , ağıllan-, aq-, alın- , ańıl- , art- , aş-, bat- , bol-, çüri-, çürü-, dol-, doń-, dökül-, dökün-, dutul-, düpüren-, ekil-, eksil-, eksül-, es-, get-, göynü-, gül-, gürle-, gürlen-, gürülde-, ışılda-, içil-, işlen-, kışal-, kızar-, koq-, kop- , koyul-, kuru-, ol-, oll-, olun-, oń-, öt-, piş-, rızklan-, şın-, şoğal-, şoğul-, şol-, şovu-, söylen-, sür-, şişel-, tağıl-, tamlar-, taş-, toğ- , toğul-, toğur-, tol-, tolun-, tur-, tutul-, urul-, uzan-, yağ-, yağdur-, yağlaş-, yalan-, yar-, yara-, yazıl-, yen-, yıqıl-

Sıklık sayılarında metnimizin ilk sıradaki kelimeleri

ol- 3033	pādışā/pādışāh 258
ve 1957	fī 231
bu 935	yağ- 231
it- 734	yağmur 191
çok/çoğ 644	il 188
ay 520	öküş 187
eger 516	katı 184
gün 493	rūz 182
bir 401	eyü 177
sā' at 357	dağı/dağı 169
faşıl / faşl 343	éyle-/eyle-/iyle- 168
beyān 325	toğ- 165
yıl 314	yer/yér/yir 157
ol 300	amā/ammā 153
sāl 259	hem 142

gök 140	‘aşer 99
her 135	derece 97
az 133	di- 95
görün- 131	menzil 91
ekin 129	hastalık/hastelik/hastelik 88
kızlık/kızılılık/kıtlık 125	helâk 88
ki 125	vilâyet 86
şu 125	қан 85
elif 123	ne 85
ulu 123	тарaf 85
dal 122	düş- 82
halk 122	maşrıқ 82
yılduz/yıldız 119	ceng 79
he 118	Rūm 79
vav 118	ucuzlık/ucuzlu(қ)/uçuzluқ 76
cim 117	harb 75
fitne 115	vaқt 72
mağrıb 115	gürle- 71
evvel 112	yel 69
kamer 111	iқlim 68
yemiş 110	şeb 67
ile 108	tolun- 65
beg 104	cedvel 65
kırl-102	düşenbe 64
kiş 100	güneş 63

nun/nūn 63	iş 52
yeğenbe 63	şoñ 52
gör- 62	zıyān 52
git (d)- 62	huşūmet 51
pençsenbe/pençsenbe/pençsenbih 62	iriş- 51
cum‘ a 61	münāsib 51
‘iṣrūn 61	ze 51
var- 61	iki 49
ziyāde 61	ṭut- 49
yā (Far.) 60	ya‘ni 49
zūlm 60	ye/yé-/yi- 48
al- 59	nice/niçe 46
şenbe 59	ot 46
ṭutul- 59	şoñra 46
yā (Ar.) 58	muḥabbat 45
dökül- 57	orta 45
Şām 57	şavaş/şıvaş 44
vebā 57	zıkr 44
sulṭān 56	şovuḵ 43
anıñ/anın/anuñ 55	renc 42
vāḳı‘ 54	yeñi 42
kim 53	sene’ 41
ölüm 53	yay 41
sefer 53	oñ- 40
issi 52	ḳıl 38

ķıtāl 38	‘utārıd 36
şimāl 38	yüz(çehre) 34
lākin 37	vāfir 32
Mışır/Mışr 37	yedi 32
tolu/tolı 37	

Tablo 1: Metnin Kelimelerinin Alfabetik Dağılım Tablosu

	Türkçe	Farsça	Arapça	Yunanca/ Süryanice/ İtalyanca/ Latince	Arapça+ Farsça/T ürkçe+Fa rsça	Toplam
A	125	24	150	2	3	327
B	130	61	107	3	30	331
C	1	21	63	-	-	85
Ç	32	17	5	-	1	55
D	92	61	33	-	1	186
E	46	9	121	2	1	179
F	-	8	122	6	1	137
G	46	10	10	1	1	68
H	7	59	223	2	5	296
I	10	-	4	-	-	14
İ	61	3	116	-	-	180
J	-	1	-	-	-	1
K	173	20	128	3	2	326
L	-	8	32	1	-	41
M	-	17	356	4	2	379
N	9	31	94	2	5	141
O	52	1	2	-	-	55
Ö	19	-	4	-	-	23
P	4	45	-	3	2	55
R	1	23	69	-	3	96
S	94	29	163	3	1	290
Ş	9	22	66	2	-	99

T	74	25	141	1	2	243
U	30	-	14	-	3	47
Ü	22	3	6	-	-	31
V	5	5	51	1	-	62
Y	162	10	29	1	3	205
Z	-	16	77	-	1	94
Toplam	1204	529	2186	37	67	4023

Tablo 2: Yapım Ekleriyle Türkçeleşen Yabancı Kelimelerin Tablosu

Kelimeler	Ekler							
	+CA	+CI	+II	+Lık	+sız	+sızLIK	-IA(n)-	+sl
‘aқıl+ılı			1					
‘arıқsı								1
āsān+lıқ				2				
‘avān+lıқ				3				
berāber+ce	1							
bereket+lü			8					
bostān+cı		1						
celāi+lik				1				
cezm+ci		1						
devlet+lü			1					
edeb+siz					1			
efzūn+lıқ				1				
emīn+lik				53				
emīn+sızlık						8		
fā’ide+lü			2					

fā'ide+siz					1			
fi' il+li			1					
firāk+sız					2			
fitret+lik				48				
fitūz+la-							1	
ğalīz+lıķ				1				
ğuşsa+lu			1					
ħad+sız					2			
ħalāş+lıķ				1				
ħāl+li			1					
ħarāb+lıķ				8				
ħaste+lik/ħaste+lik				14				
ħaşek+lik				1				
ħaţar+lu			1					
ħayā+sız					1			
ħayāt+lan-							1	
ħāyın+lıķ				1				
ħayır+lu			1					
herīsele+sız					1			
heybet+lü			1					
ħıyānat+lıķ				1				
ħiddet+lü			1					
ħor+luk				1				

hoş+ça	1						
hoş+luk				4			
hurmet+lü			3				
‘izzet+lü			4				
kaht+luk				23			
kerem+li			1				
kethüdü+luk				1			
kihät+luk (kahtluk)				1			
kiymet+lü			1				
kudret+li			1				
kuvvet+lü			5				
kükürd+li			1				
lağım+cı		1					
ma‘ mür+luk				1			
menāfi‘ +lu			1				
menfa‘ at+lu			6				
menfa‘ at+siz					3		
menfa‘ at+sizlik						1	
menfa‘ at+süz					4		
meş‘ aleci		1					
Mısr+lı			1				
mizāc+lu			1				
mu‘ amil+lü			1				
müm+cı		1					

müneccim+lik				1				
mürüvvet+lü			1					
müslimān+lıķ				1				
nārdenk+lü			1					
nihāyet+siz					4			
nikāh+lan-							1	
nuşret+lü			1					
‘ömür+lü			1					
perīşān+lıķ				1				
rāhat+lik				5				
ref‘at+lu			3					
rızķ+lan-							1	
sa‘ādet+lü			3					
sebeb+len-							1	
selāmet+lik				1				
sīret+li			1					
şūret+lü			1					
Şām+lu			2					
şāz+lıķ				6				
ţabi‘at+lu			2					
tendirist+lik/ tendürist+lik				6				
tere+lik				1				
teşvīş+li			1					
vaķıt+sız					2			

zahmet+siz					1			
zâlim+lık				1				
zulm+lık				1				
Toplam	2	5	62	190	22	9	5	1

Yapım ekleriyle Türkçeleşen alıntı kelime sayısı **89**'dur, **5**'i fiil, **84**'ü isim olmuştur.

SONUÇ:

Kitâb-ı Uşûlül-Melâhame, 17. yüzyılda yazılan bir yıldız-nâmedir. Edebî ve Folklorik bir tür olan “Melhame”nin ve melhame yazma usulünün anlatıldığı bir kitaptır. Eserde Arapça, Farsça, Rumca, Süryanice gibi dillere ait çeşitli yıldız ve menzil adları, burç adları başta olmak üzere, gök bilimi ile ilgili birçok kelimenin yanı sıra çeşitli hayvan adlarının, birçok cevherin, hastalık adlarının ve bitki adlarının, ay, gün ve yıl isimlerinin... de geçtiği görülür. Kelime hazinesi oldukça zengin olan bu eser bu yönüyle farklı birçok bilim dalına(zoooloji, coğrafya, halk bilimi, tıp, botanik...) da kaynaklık edebilecek özelliktedir. Türk dilinin tarihî sözlüğüne de katkıda bulunabilecek birçok yeni kelime ihtiva eder.

Bu çalışmamızdan çıkarabileceğimiz sonuçları sıralamak gerekirse,

1. Metnimizin söz varlığını gösteren dizini **4023** madde başından oluşmaktadır. Seksen dokuz (89) madde başı teşkil eden ve rakamla ifade olunmuş sayıları da dâhil edersek bu oran 4112 olmaktadır. Türkçe madde başlarının toplam sayısı 1204 olup buna yapım ekleriyle Türkçeleşen alıntı kelimeleri de ekleyecek olursak Türkçe madde başı sayısı 1293 olmaktadır. Bu kelimelerin 314 tanesini fiil kök veya gövdesi teşkil ederken, geri kalan büyük bir kısmı ise isim kök ya da gövdesidir. Böyle olmakla birlikte, çok anlamlılıkta, yapıları gereği fiillerin isimlere göre daha fazla çeşitlilik gösterdiği göz ardı edilemez. Çok anlamlı kelimelerin daha çok fiil olması da şu şekilde açıklanabilir: Fiiller, hareketi; isimler ise varlığı karşılar. Fiil, bağlam içerisinde karşıladığı varlığın hareketine göre anlam yüklenir. Hareketi yapan isim soylu kelime değişmezken, hareketin yapılış tarzı zaman, mekâna ve hatta hareketinin karşıladığı varlığa göre değişebilir. Kelime, temel anlamdan hareketle yeni manalar kazanabilir. Bu nedenle, fiillerin anlamı daha hareketli, isimlerin ise daha durağandır.

Sözlüğümüze metne dayalı anlam bilimi bakımından bakıldığında gördük ki, mesela; almak eyleminin 13, çıkmak eyleminin 8, geçmek eyleminin 3, gelmek eyleminin 13, getürmek eyleminin 3, girmek eyleminin 7, gitmek eyleminin 6, görmek eyleminin 6, gülmek eyleminin 2, tutmak eyleminin 14, gün isminin 3, hareket isminin 2, ay isminin 2, kızıllık isminin 2, baş isminin 4 kadar değişik anlamının bulunduğu görülür (ayrıntılı bilgi için bkz.: Aydın (II) 2011:373-388).

Metnimizde **eş anlamlı** kelimelerin bir arada hatta yer yer aynı satırda kullanımı da dikkat çeker. Bu eş anlamlı kelimeler Türkçe olmakla beraber, yer yer alıntı bir kelimenin Türkçe karşılığı bir sonraki satırda yazılır ya da tam tersi örnekler karşımıza çıkar:

eger mağrib tarafında toğsa; tamam üç kızıllık ola, hem kıran, ölet ola (39b/10-11)

(1) FAŞLÜ'T-TÂSİ'U HARBİYİ BEYÂN İDER. (2) Eger bu ayda süñsek maşriğ cänibde görünse; vilâyet fitretlik ola (40a/1-2).

(9) FAŞLÜ'S-SÂDİSÜ GİSÜDÂRI BEYÂN İDER. (10) Eger bu ayda saçlu yıldız toğsa; Rûm ili talğalık ola (52b/9-10).

Yüzde olarak Türkçe kelimeler metnimizin % 29,94'ünü, Farsça kelimeler %13,10'unu, Arapça kelimeler %54,37'sini, Yunanca/Süryanice/İtalyanca/Latine kelimeler %0,92'sini, Arapça+Farsça/Türkçe+Farsça birleşik kelimeler %1,67'sini kapsamaktadır. Bu sonuçlar göstermektedir ki, metnimiz; Arapça, Farsça ve Türkçe karışık bir dil olan Osmanlı nesrinin 17. yüzyılını yansıtan küçük bir örnektir. Bu dönem yazı dili iki ayrı seviyede kullanılır ki, ilk seviyede dil daha çok araçken, ikinci seviyede amaç haline gelmiştir. İlk seviyede dil köküne bağlıdır hatta zorunluluk gereği alınmış kelimelerde dahi halkılaştırma gayesi taşınmıştır. Yıldızlara, çeşitli tabiat olaylarına bakarak halka gelecekte bilgi vermek amacı taşıyan melhameler de dil olarak Halk Türkçesini, başka bir deyişle yazıya geçirilmiş konuşma dilini yansıtır. Öz daha çok korunmuş, alıntı kelimeler öze uygun hale getirilmiş yani millileştirilmiştir.

2. Metnimiz çeşitli kavramlarla ilgili birçok kelime barındıran zengin bir söz varlığına sahiptir. Bir yıldız bilimi kitabı olduğu için bu alanla ilgili kelimeler(ay, yıldız, burç, menzil adları vb. “186 adet”) sık sık geçer. Bunun yanı sıra 65 bitki adı, 67 organ adı, 17 cevher adı, 130 hayvan adı, 75 hastalık adı ve ilgili kelimeler kullanılmıştır.

3. Metnimizde en fazla kullanılan sözcük (3033 kez) “ol-” yardımcı fiildir. Bu sözcüğü kullanım sayıları sırasıyla ve (1957), bu (935), it- (734), çok/çoğ (644), ay (520), eger (516), gün (493), bir (401), sâ‘at (357), faşıl / faşl (343) sözcükleri takip etmektedir.

4. Metnimizde Arapça ve Farsça terkiplerin yanı sıra, hemen hemen Türkçe’nin söz dizimi yapısına uygun her kelime grubu için örnek vardır. **a.** İsim+ilgi hali eki isim+iyelik eki, **b.** İsim+Ø isim+iyelik eki, **c.** Ø+Ø isim+iyelik eki şeklinde olmak üzere isimler, üç farklı şekilde bir araya gelerek *isim tamlamalarını* teşkil ederler ve eserde aynı kelimeler tekrar edilmemek kaydıyla **624** örneği tespit edilmiştir. Yer yer metnin manzum kısımlarında bu isim tamlamasının unsurlarının yer değiştirdiği görülür:

ma‘nâ-yı muğlağ kelâmın ol seniñ (136a/11)

Tamlayan unsurun bazen çokluk eki alabildiği görülmektedir:

dostlar mâbeyni 148b/t, hayvânlar mevti 144b/t

Metnimizde, *sıfat tamlamalarının* **349** örneği tespit edilmiştir. Ancak bu türde de yer yer kuruluş bakımından aykırılıklar göze çarpar. Bazı örneklerde, tamlanan, çokluk eki almaması gerekirken alır:

birkaç ihtiyârlar 163a/9, yetmiş ‘aded kimesneler 151b/3 gibi

KAYNAKÇA

- AKSAN, Doğan., Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim, Ankara 1990, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- AKSAN, Doğan., Türkçenin Sözvarlığı, Ankara 1996, Engin Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İnkılap Yay., İstanbul-1988.
- AYDIN, Ayşe(I), Kitâb-ı Usûlu'l-Melâhame, Ebri Hâce İbn-i Âdil, (Giriş-İnceleme-Metin-Dizinler), (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Mayıs-2011.
- AYDIN, Ayşe(II), “Ebri Hâce İbn-i Âdil’in Kitâb-ı Usûlü'l-Melâhame Adlı Eserinde Anlam Değişmesine Uğramış Bazı Kelimeler Üzerine”, Turkish Studies, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/4 Fall 2011*, p.373-388, Türkiye.
- BOYRAZ, Şeref, Fal Kitabı Melhemeler ve Türk Halk Kültürü, Kitabevi, İstanbul, Şubat 2006.
- DEVELLİOĞLU, Ferit Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi, 24. Baskı, Ankara-1993.
- Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Baş. Yay., Ankara-2006.
- ERGÜZEL, M. Mehdi, Tarih-i İbn-i Kesir Tercümesi, IV. Cilt, 2. Basım, Dil Özellikleri-Metin-Sözlük-Dizin, Ankara-1999.
- KARA, İsmail, “Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi” Ansiklopedi maddesi: ‘melhame’ 1986: 241.
- Kur’an Kelimelerinin Anahtarı Mu’cem’ül-Müfehres Tercümesi, Timaş, 1986.
- Osmanlı Müellifleri, Bursalı Mehmed Tahir Efendi, Meral yay.
- SÜREYYA, Mehmed, Sicill-i Osmanî, Akt.: Seyit Ali Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, Nisan 1996.
- TERZİ; Mehmet, “Yazıcı Salih (Selahaddin) Kitabı’ş-şemsiyye (Melhame-i Şemsiye) Dil Özellikleri, metin, Söz Dizin” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi, 1994.
- TULUM, Mertol, Tarihî Metin Çalışmalarında Usul, Deniz Kitabevi, İstanbul-2000.

TULUM, Mertol, “Osmanlı Nesrinin Dili”, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler, Haz. Hatice Aynur ve Öte, İstanbul: Turkuaz, 2010.

TURAN, Fikret, "Halk Osmanlıcası I: Melhameler ve Bir 17. Yüzyıl Melhamesi," [Popular Ottoman I: The 'Melhame' genre and a 17th Century Melhame] *Bir: Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi; Prof. Kemal Eraslan Özel Sayısı (Festschrift)*, 9-10 (1998) İstanbul.